

Af Gustav Damgaard

Det messianske arkiv. Psykoanalyse og teologi hos Freud og Derrida

Adieu, adieu! Hamlet, remember me.

Ghost, Act I, Scene V

*Ay, thou poor ghost, while memory holds a seat
In this distracted globe. Remember thee!
Yea, from the table of my memory
I'll wipe away all trivial fond records,
All saws of books, all forms, all pressures past,
That youth and observation copied there;
And thy commandment all alone shall live
Within the book and volume of my brain,
Unmix'd with baser matters: yes, by heaven!-*

Hamlet, Act I, Scene V

Spørgsmålet om arkivets begreb og struktur, dets memetiske teknikker, repræsentations figurer, arkivalier, inskriptioner, indtryk og grafemer, er i sidste ende et spørgsmål, om hvorvidt der overhovedet gives et egentligt begreb om arkivet. Arkivets spørgsmål er et af de vigtigste spørgsmål i dag givet vores tekno-politiske virkelighed: Det teknologiske fremstød, der har resulteret i fremblomstringen af nye arkivmaskiner i form af AI-teknologier, der gennemspiller et vulgært hegeliansk fantasme om en absolut viden, et såkaldt meta-arkiv, et arkiv uden glemsel, uden et udenfor, hvis underliggende ideologiske forudsætning vi finder i det datakapitalistiske fænomen "Big data", der reducerer subjektet til det kvantificerbare, til dét der kan beregnes og optælles, genåbner spørgsmålet om arkivet. Et spørgsmål, der ikke blot berører fortiden, vores relation til historien, vores grundlæggende

historicitet, hukommelse og erindring,ⁱ men i lige så høj grad, hvis ikke mest præsent, vores forhold til fremtiden, det kommende, og i sidste instans spørgsmålet om retfærdighed.

Intet sted finder vi arkivets filosofiske, såvel som teologiske, implikationer bedre udfoldet end i Jacques Derridas sene hovedværk *Arkivfeber*.ⁱⁱ I denne enigmatiske tekst fører Derrida os tilbage til den måske mest afgørende arkivteori: Den freudianske psykoanalyse, der iagttager og udvikler arkivets tematik og semantik igennem fænomener såsom fortrængninger, benægtelser, lapsusser, forskydninger, omplaceringer og fortætninger. Igennem disse iagttagelser opbygger Freud en topografisk teori om det psykiske apparats formelle struktur, der uundgåeligt rækker ind i hjertet af arkivets problematik. Ved på denne måde at genåbne psykoanalysens arkiv udforsker Derrida de antinomier, aporier, lakuner og selvmodsigelser, der bebor ethvert arkiv, hvilket ligeledes berører centrale teologiske begreber såsom mesianitet, spektralitet, virtualitet, skrift, medialitet og materialitet. Vi vil i nærværende tekst følge Derridas udforskning af arkivets tematik, sådan som den udspiller sig i kontekst af den freudianske psykoanalyse, med særligt henblik på arkivets teologiske implikationer.

Teksten falder i fire dele: I. Først gives en fremstilling af arkivets indre struktur, hvilket berører centrale tematikker såsom arkivets

i Hukommelse og erindring bruges synonymt igennem nærværende tekst. Når hovedvægten er lagt på erindring, er det for at alludere til det tyske *Erinnerung*, der indtager en central rolle i Hegels filosofi. Hegel beskriver erindringen (der tilhører intelligensen) på følgende måde i en proto-freudiansk passage fra *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften* (bd. 3): "Die Intelligenz als diesen nächtlichen Schacht, in welchem eine Welt unendlich vieler Bilder und Vorstellungen aufbewahrt ist, ohne daß sie im Bewußtsein wären, zu fassen, ist einerseits die allgemeine Fordrung, den Begriff als konkret, wie den Keim z. B. so zu fassen, daß er alle *Bestimmtheiten*, welche in der Entwicklung des Baumes erst zur *Existenz* kommen, in *virtueller* Möglichkeit, *affirmativ* enthält" (Hegel 1986: 260). Erindringen er for Hegel en præ-sproglig natlig skakt, der undslipper bevidstheden, hvori billeder og repræsentationer opbevares i en ren virtuel og affirmativ tilstand. Hegel foregriber herved Freuds ubevidste samt erindringens afgørende rolle i den psykoanalytiske teori.

ii Derridas tekst udgør en omarbejdning af en forelæsning, som Derrida gav i anledning af åbningen af Freud-museet i London d. 5. juni 1994. Overordnet består Derridas tekst af et exurge, en indledning, et forord, to teser og et efterskrift. Derridas tekst er på denne måde komponeret uden nogen egentlig brødtæst, men består udelukkende af para-tekst. Tekstens komposition udgør en performativ pointe, idet den situerer Derridas skrift på tærsklen mellem det indre og ydre, hverken i eller uden for teksten, hvilket problematiserer ethvert forsøg på en stabil identifikation af skriftens status. Hverken i eller uden for arkivet, men på arkivets grænse. I nærværende tekst henvises der til Frederik-Emil Friis Jakobsens danske oversættelse.

relation til loven, konsignation og ontologi. II. Herefter følger en udfoldelse af Derridas centrale tese om arkivets iboende dødsdrift, hvilket udfolder arkivets centrale apori. III. Dernæst kontekstualiseres og underbygges Derridas læsning af den psykoanalytiske teori som en specifik arkivteori under inddragelse af særligt Jacques Lacans videreførelse af den freudianske psykoanalyse. IV. Afslutningsvist berøres Derridas teologisk centrale udfoldelse af arkivets messianske struktur, hvilket ligeledes implicerer retfærdigheden som arkivbegrebets yderste horisont.

I. ARKIVETS ANATOMI: NOMOLOGI, ONTOLOGI OG KONSIGNATION

”Vi begynder ikke ved begyndelsen og heller ikke med arkivet selv, men med ordet ”arkiv” – og med et så velkendt ords eget arkiv”.¹ Således begynder Derrida sin tekst om arkivet. Ved på denne måde at forskyde og udsætte begyndelsen griber Derrida ind i et centralt træk ved arkivet selv: Der gives ingen egentlig begyndelse på arkivet, arkivet er altid afledt, forskudt og forsinket. Arkivet følger altid efter dét, som det arkiverer. Det er denne indre differens, denne spaltning i arkivet selv, der på en og samme tid muliggør arkivet, idet det skjuler, udvisker differensen og umuliggør det, idet differensen undergraver enhver stabil selv-identitet, hvilket Derrida også betoner: ”Der er altid mere end én – og mere eller mindre end to, i begyndelsens orden såvel som i bestemmelsens orden”.² Denne indledende refleksion over begyndelsen udgør den første tilnærmelse til arkivets dekonstruktion, hvilket skal berøres i det følgende.

Netop på grund af denne indre umulighed begynder Derrida med arkivets etymologi, som rækker tilbage til det græske begreb *arkhé*. Gennem denne etymologiske linje bliver to sammenhængende ordner tydelige i arkivets begreb ifølge Derrida, nemlig begyndelsen og bestemmelsens orden:

På en vis måde, ganske som man skulle tro, refererer ordet til *arkhé* i *fysisk*, *historisk* eller *ontologisk* forstand, hvilket vil sige til det oprindelige, det første, det principielle, det primitive, altså kort sagt til begyndelse. Men i endnu højere grad, og endnu *tidligere*, refererer ”arkiv” til *arkhé* i *nomologisk* forstand, til *arkhé* som bestemmelse.³

Arkivet vedrører altså på den ene side begyndelsen og oprindelsens orden og på den anden side loven og bestemmelsen. Arkivets nomologiske træk vedrører både den indre lovmæssighed, der gennemtrænger ethvert arkiv, den lov, der regulerer og bestemmer det specifikke arkivs system, og, måske mest centralt, den autoritet, der både legitimerer og legitimeres af arkivet selv. Denne autoritet sporer Derrida tilbage til det græske *arkheion*, der dækker over det domicil, hvor de embedsmænd, *arkonterne*, der holdt opsyn med lovene (i form af tekster, arkivalier), boede i den græske bystat. Denne betydningslinje indikerer for Derrida arkivets mediale såvel som domicile aspekt: Arkivet forudsætter både et *medie* og et *sted*.ⁱⁱⁱ I denne forstand er ethvert arkiv ifølge Derrida *topo-nomologisk*: ”I krydset mellem topologi og nomologi, mellem sted og lov, mellem medie og autoritet, bliver en domicileringscene på en gang synlig og usynlig”.⁴ Arkivets arkontiske struktur består altså af en krydsning mellem det stabile medie (topologien/domicilet) og en specifik hermeneutisk autoritet (nomos).

Disse forskellige træk ved arkivets struktur samler sig i ”magten til *konsignation*”, der gennemtrænger og understøtter ethvert arkiv. Med *konsignation* forstår Derrida konkret det ”at *samle tegn*”.⁵ Arkivets indre *konsignation*, indre forsamling og systematisering af tegn, udgør en fortætning af det arkiverede materiale til en ideel enhed: ”*Konsignationen* har til hensigt at koordinere et samlet korpus i et system eller en synkroni, hvori samtlige elementer artikulerer en ideel konfigurations enhed”.⁶ Arkivet betinges af et indre krav om enhed, hvilket yderligere implicerer en indre selv-transparens. På den måde modstår arkivet enhver sløring, hemmelighed eller adskillelse, hvilket vil sige enhver alteritet: ”I et arkiv må der ikke være nogen absolut dissociation, nogen heterogenitet eller *hemmelighed* der på absolut vis kan separere (*secernere*), adskille”.⁷ Arkivet er herved forbundet med en *institutionalisering*, der reducerer enhver andethed til arkivets enhed og selv-identitet. Dette træk ved arkivets struktur eksponerer ifølge

iii Freud udlægger i sit tidlige hovedværk *Drømmetydning* bygningen eller huset som et symbol på det mandlige kønsorgan (Freud 1974: 292-294), hvilket understreger arkivets implicite patriarkalske dimension, som Derrida indfanger under betegnelsen *patri-arkiv*. Det er i denne sammenhæng interessant at læse Freuds måske mest præcise formulering af psykoanalysens grundindsigt, nemlig ”at *jeget ikke er herre i sit eget hus*” (Freud 1993: 103). Denne indsigt kan læses som en destabilisering af arkivets patriarkalske forudsætning. Psykoanalysen består i en fritlæggelse af arkivet fra patriarken, faderen, Fader-Navnet, der garanterer den symbolske lov, idet psykoanalysen eksponerer enhver drøm om en uberørt, ikke-kastreret faderfigur som et grundlæggende neurotisk fantasme.

Derrida den uundgåelige *vold*, der er forbundet med arkivet, hvilket Derrida benævner som ”*arkivisk vold*”.⁸ Arkivet både instituerer og bevarer en specifik form for vold gennem sin konsignation.

Denne i grunden metafysiske forankring af arkivet forudsætter i sin sammenfletning af loven, mediet og autoriteten, en række dikotomier og grænser, der i deres institutionalisering virker uoverskridelige. Der findes ifølge Derrida intet arkiv uden disse grænser og distinktioner, der findes intet arkiv uden et udenfor, og spørgsmålet om dette udenfor er selve arkivets spørgsmål. Men det er præcis på disse grænsedragningers overflade, at dekonstruktionen ifølge Derrida foretager sin virkning: ”Denne ret opstiller eller forudsætter et bundt af grænser som har en historie, en dekonstruerbar historie, hvis dekonstruktion psykoanalysen mindst talt ikke har været fremmed overfor”.⁹ Psykoanalysen indtager altså en fremtrædende plads i arkivets dekonstruktion, hvilket ikke kun skyldes psykoanalysens teoretiske indsigt i det fortrængte, dvs. det der unddrager sig og spørger i arkivet, men ligeledes selve det psykoanalytiske arkiv i form af det freudianske tekstkorpus. I afsøgningen af dette korpus, dette arkiv, skælver de distinktioner, der opretholder arkivets ideelle enhed: Hvad tilhører hos Freud det hemmelige eller ikke-hemmelige, hvad er privat eller offentligt, hvilke værker tilhører de *teoretiske* skrifter, og hvilke gør ikke? Alle disse grænser er usikre i psykoanalysens arkiv, som Derrida fremhæver: ”I alle disse tilfælde er grænserne, skellene og distinktionerne blevet rystet af et jordskælv, som intet begreb om klassifikation og iværksættelse af arkivet kan skærme for. Ordene er ikke længere sikret”.¹⁰ Det er denne ”*freudianske signatur*” og dens ”*indtryk*”,¹¹ egnavnet, arkonten og faderens signatur, der på en og samme tid er indenfor og udenfor arkivet, som Derrida forfølger.^{iv}

På baggrund af disse indledende skitseringer af arkivets formelle struktur bevæger vi os nu til en yderligere indkredsning af arkivets

iv Derrida anvender gennemgående i løbet af teksten det franske navneord *impression*, der også optræder i værkets undertitel *Une impression freudienne* (et freudiansk indtryk/aftryk). Den franske glose samler en række relaterede, og for Derridas tema afgørende, semantiske linjer. For det første kan *impression* forstås i erkendelsesmæssig regi som et indtryk, men ordet indeholder ligeledes den typografiske og stratigrafiske betydning ”tryk” og ”aftryk”. Ethvert ”aftryk” er hjemsoget af det forudgående men fraværende ”indtryk”, og ligeledes afsætter disse ”aftryk” selv ”indtryk” i deres læsere. Se hertil Frederik-Emil Friis Jakobsens forord til den danske udgave af *Arkivfeber* (Derrida 2023: xvi-xvii).

dekonstruktive energi, hvilket særligt kommer til udtryk igennem Derridas inddragelse af den freudianske dødsdrift.

II. ARKIVFEBER: DØSDRIFT OG GENTAGELSESTVANG

”Arkivet arbejder altid og *a priori* imod sig selv”.¹² Dette udgør den måske for Derrida mest grundlæggende tese om arkivet. Ethvert arkiv er altid behæftet med en indre inkonsistens, en indre ureducerbar mangel. Arkivets mangel kommer allerede til udtryk i den franske titel på *Arkivfeber, Mal d’archive*, der bogstaveligt kan oversættes som ”mangel på arkiv” eller ”arkivforlegenhed”.¹³ & v Denne mangel, der hjem søger arkivet, er intimt forbundet med selve arkivets mulighedsbetingelse, nemlig det strukturelle svigt i den organiske hukommelse, glemelsen: ”Arkivet finder sted i og på stedet for et oprindeligt og strukturelt svigt i den her omtalte hukommelse”.¹⁴ Arkivet er, modsat erindringens umiddelbare *mnéme* eller *anámnésis*, karakteriseret ved at være *hyponmesisk*.^{vi} Arkivet er en eksternaliseret hukommelse, og er for så vidt kun muligt, hvis denne eksternalitet inkluderes i arkivet selv.

v Walter Benjamin har på mange måder foregrebet Derridas formulering af arkivets indre mangel i sit essay *Jeg pakker mit bibliotek ud*, hvor Benjamin formulerer samlingens indre dialektik på følgende måde: ”Således er samlerens tilværelse dialektisk udspændt mellem ordenens og uordenens poler” (Benjamin 1998: 83). Ligeledes formulerer Benjamin samlerens intense lidenskab, der tilnærmer sig erindringens kaos, hvilket på mange måder foregriber Derridas arkivfeber: ”Enhver lidenskab grænser jo op mod kaos, og samlerlidenskaben grænser op mod erindringens” (Benjamin 1998: 82).

vi Det hypomnetiske er et gennemgående tema i Derridas forfatterskab. Derrida behandler særligt dette tema i sin læsning af Platon, *Platos Pharmacy*, som et led i dekonstruktionen af metafysikkens logocentriske dikotomi mellem tale og skrift, hvor skriftens hyponmetiske funktion netop udgør et *pharmakon*, på en og samme tid en hjælp og en udfordring, gift og modgift, for den organiske erindring. Derrida udfolder i sin læsning af Platon, hvordan hukommelsen qua sin endelighed (hukommelsen erindrer ikke alt, for dette ville udgøre et absolut selv-nærvær) altid er underlagt glemelsen, der indfører et uophørligt fravær i erindringen selv. Netop af denne grund er skriften, tegnet, det eksterne og sekundære supplement, altid allerede indeholdt i hukommelsens struktur: ”The space of writing, space as writing, is opened up in the violent movement of this surrogation, in the difference between *mnémé* and *hypomnésis*. The outside is already *within* the work of memory. The evil slips in within the relation of memory to itself, in “the general organization of the mnesic activity. Memory is finite by nature. Plato recognizes this in attributing life to it. As in the case of all living Organisms, he assigns it, as we have seen, certain limits. A limitless memory would in any event be not memory but infinite self-presence. Memory always therefore already needs signs in order to recall the non-present, with which it is necessarily in relation. The movement of dialectics ears witness to this. Memory is thus contaminated by its first substitute: *hypomnésis*” (Derrida 1981: 109).

På den måde fungerer arkivet som en ekstern *protese* for den organiske hukommelse. I den forstand er arkivet altid hjemstøgt af et indre fravær af det, det arkiverer. Uanset hvor meget vi arkiverer, indsamler, optegner og indskriver, så vil der altid være noget, der undslipper arkivets proces. Fraværet, manglen og glemslen er altså alle strukturelle momenter i arkivets begreb, ifølge Derrida: ”I selve dette, der tillader og betinger arkiveringen, vil vi aldrig finde andet end det, der udsætter den for ødelæggelse, og som i virkeligheden truer med ødelæggelse, hvilket *a priori* indfører glemslen og det archiviolitiske i monumentets rygrad”.¹⁵ Glemslen er altså konstitutiv for arkivet, idet den etablerer den mangel, der driver arkivet fremad. Det fravær, som arkivet er behæftet med, skal ikke blot tænkes som nærværets modsætning: Der er ikke tale om en illusorisk oprindelse, der altid undslipper os, ethvert nærvær er altid behæftet med fraværet. Der gives kun et arkiv for så vidt, at det altid allerede anarkiverer sig. Med arkivet åbner Derrida for glemslens dobbelte afgrund: På den ene side mærker vi den absolute glemsel, der er dødsdriftens udslettelse af ethvert erindringsspor. På den anden side mærker vi den glemsel, der er indskrevet i erindringen selv, der opbevarer og eksternaliserer erindringssporet i skriftens medie, og som Platon advarede imod i *Phaidon*. Med arkivet bevæger vi os således fra afgrund til afgrund, hvilket indfanges i den salmeteologiske formel: *Abyssus abyssum vocat*, som særligt Günter Bader har udfoldet i forbindelse med erindringens tematik.¹⁶ & ^{vii} Derrida peger herved på en ureducerbar glemsel, der går forud for og betinger dikotomien mellem erindring/glemsel. Denne glemsel kan ikke genkaldes, men vi mærker den i de (hukommelses)tab, der er indskrevet i enhver arkivering. Det er denne glemsel, der driver arkivets begær, dets feber og lidenskab. Arkivet er herved underlagt gentagelsens figur eller sågar en uophørlig gentagelsestvang, der bestandigt drives af glemslen, hvilket sætter arkivet i direkte forbindelse med den freudianske dødsdrift.^{viii}

vii Se hertil *Abyssus abyssum vocat: Zur Kritik der Resonanz* (2020; dansk 2022) og ”Gedenken Christi: Christi Gedenken”, i: *Der Zweite: Christus denken* (2023).

viii Dødsdriften, som Freud udfolder i *Hinsides lystprincippet* (1920), tilhører Freuds tredje metapsykologiske fremstød og udgør en radikal omkalfatring af Freuds forståelse af psyken. Frem til opdagelsen af dødsdriften udgjorde lystprincippet det grundlæggende organiserende princip for Freuds forståelse af det ubevidste, hvilket vi for eksempel ser i Freuds forståelse af drømmen som *ønskeopfyldelse*: ”*Drømmen er den (forklædte) opfyldelse af et (undertrykt, fortrængt) ønske*” (Freud 1974: 136).

Derrida udfolder i kontekst af arkivets tematik dødsdriften som en *anarkivisk* drift, hvilket vil sige, at dødsdriften udsletter og destruerer ethvert arkiv i sin tilbagevenden mod det uorganiske og livløse: "Dødsdriften er i første instans *anarkivisk*, kunne man sige, *archiviolitisk*. Den vil altid i kraft af sit tavse virke, have været en arkivødelægger".¹⁷ Dødsdriften er i den forstand stum, den efterlader intet spor, intet arkiv: "Denne drift med tre navne er desuden stum (*stumm*). Den er virksom, men da den altid operer i stilhed, efterlader den sig aldrig et arkiv, som er et eget arkiv".¹⁸ Med betoningen af dødsdriftens stumme virke griber Derrida ind i kernen af den freudianske driftslære. Ifølge Freud gives de ubevidste drifter aldrig i sig selv, men kun for så vidt, at de besætter en driftsrepræsentant: "En drift kan aldrig blive objekt for bevidstheden. Det kan kun den forestilling, som repræsenterer driften. Men heller ikke i det ubevidste kan den repræsenteres på anden måde end gennem forestillingen".¹⁹ På den måde kan vi sige, at enhver drift altid allerede er underlagt sublimeringen, idet den kun gives igennem en symbolsk mediering, hvorfor Lacan også kan hævde, at "the death instinct is only the mask of the symbolic order".²⁰ & ix Derrida fremhæver derfor også, at arkivets dødsdrift kun giver sig til kende i forklædning: "Den efterlader ingen anden arv end sit erotiske simulakrum, sit malede pseudonym, sine seksuelle idoler,

Freuds umiddelbare skitsering af det ubevidste beror på en dualisme mellem lystprincippet og realitetsprincippet. Med udarbejdelsen af dødsdriften indføres et udelukket tredje, der forskyder denne dualisme mod det dialektiske, idet antagonisme, kontradiktion og selvmodsigelse sættes som kernen af det ubevidste. Dødsdriften destabiliserer den umiddelbare dikotomi mellem lyst og ulyst, idet den indfører en oprindelig negativitet, en såkaldt *primær masochisme*, der går forud for og unddrager sig lystprincippets reduktion til den homøostatiske enhed. I den forstand indfører dødsdriften med Derridas ord et "*rent tab*" i midten af den psykiske økonomi (Derrida 2023: 15).

ix Paul Ricœur har i sin hegelianske gentilegnelse af den freudianske psykoanalyse ligeledes fremhævet sublimeringen som kernen i den psykoanalytiske teori, der ifølge Ricœur er udspændt mellem "the language of force" og "the language of meaning" (Ricœur 1970: 149), hvorfor ethvert symbol i sig selv er et udtryk for sublimering: "If my analysis is correct, sublimation is not a supplementary procedure that could be accounted for by an economics of desire. It is not a mechanism that could be put on the same plane as the other instinctual vicissitudes, alongside reversal, turning around upon the self, and repression. Insofar as revealing and disguising coincide in it, we might say that sublimation is the symbolic function itself" (Ricœur 1970: 479). Sublimeringen tilsvarende symbolet for så vidt, at den på en og samme tid afdækker og tilslører driften. For en yderligere udfoldelse af sublimeringsbegrebets religionsfilosofiske potentiale, se Clayton Crocketts værk *Interstice of the sublime: Theology and Psychoanalytic Theory* (2007).

sine forførelsesmasker: smukke indtryk”.²¹ I dødsdriftens spil mellem mening og ikke-mening, arkivering og anarkivering, skælver selve repræsentationens funktion. Det er denne immanente destabilisering, der giver arkivet og arkivfeberen sin uophørlige fremdrift, dets begær, besættelse, passion og lidenskab:

Det er en brændende lidenskab. Det er endeløst, uophørligt at søge efter arkivet, dér hvor det undslipper os. Det er at forfølge det, selv når der er for meget af det, dér hvor noget i det anarkiverer sig. Det er at lade sig drage mod det af et tvingende, gentagende og nostalgisk begær, et uundertrykkeligt begær efter en tilbagevenden til oprindelsen, en hjemve, en nostalgi om at vende tilbage til den absolutte begyndelses mest arkaiske sted. Intet begær, ingen lidenskab, ingen drift, ingen tvang, ikke engang en gentagelsestvang, ingen feberagtig ”trang-efter”, ”*mal-de*”, vil kunne opstå for den, der ikke allerede er i arkivforlegenhed, er *en mal d’archive*.²²

Arkivfeberen antager under dødsdriftens fortegn en dobbelt betydning: På den ene side markerer den arkivets indre mangel, dets iboende dødsdrift, og på den anden side vores uophørlige begær, vores gentagelsestvang, efter at udviske, benægte og fortrænge selv samme konstitutive mangel. Det er i denne kontekst påfaldende, at Freud indleder sin hovedtekst om dødsdriften med en overvejelse over forholdet mellem erindring og gentagelse:

Den syge kan ikke erindre alt det, der er fortrængt i ham, måske netop ikke det væsentlige, og han bliver således ikke overbevist om rigtigheden af den konstruktion, der bliver meddelt ham. Han er tværtimod nødt til at *gentage* det fortrængte som en aktuell oplevelse i stedet for at *erindre* det som en del af fortiden, hvad lægen hellere havde set.²³

Ulykke-neurotikerens drømme, barnets leg (*fort-da*) og overføringsneurosen er ikke underlagt den organiske erindring, men tværtimod den automatiske, maskinelle gentagelse, der netop karakteriserer arkivet og arkiveringens proces. Den ubevidste gentagelse nivellerer den bevidste erindring i en tidløs, uophørlig gentagelse, som Rebecca Comay beskriver som: ”Unmodified by intervening history, removed from circulation, the past intrudes as a static, isolated remnant;

unconscious repetition takes the place of conscious memory, and the present evaporates from view”.²⁴ Det ubevidste gentager, fordi det intet egentligt husker, idet der ingen tid, ingen nutid, fortid eller fremtid, findes i det ubevidste, som Freud også forklarer: ”Ubv-systemets processer er *tidløse*, dvs. de er ikke tidsligt ordnet, ændres ikke i tidens løb, eller i et tidsligt forløb, har overhovedet ingen relation til tiden”.²⁵

EKSKURS: BECKETTS BÅNDOPTAGER

Det måske mest illustrative eksempel på den maskinelle gentagelse, der både karakteriserer det ubevidste, og med Freud arkivet selv, finder vi i Samuel Becketts skuespil *Krapp's Last Tape*, der omhandler den 69-årige Krapp, som i en slags status eller årsopgørelse over de vigtigste livsbegivenheder afspiller et bånd indtalt af sit 39-årige jeg.^x Et fødselsdagsritual, han gentager hvert år.^{xi} Beckett gennemspiller her den absolutte senilitet (eller det absoluttes senilitet), hvor Krapps hukommelse er blevet fuldstændigt eksternaliseret til båndoptagerens gentagelse. Den rituelle og tvangsagtige ind- og afspilning udsletter enhver organisk erindring, og kun erindringens tomme form er efterladt. Krapp arkiverer for arkivets skyld, afspiller for at kunne indspille igen i en uendelighed. Krapps orallibidinøse gentagelse af ordet ”spole” illustrerer ligeledes sprogets egen iboende maskinelle materialitet, som vi for eksempel ser i småbørns pludrende driftssprog, hvilket Lacan benævner *lalanguage*, dvs. udtryk for talens iboende nydelse.^{xii} Vi finder en lignende parallel til Krapps spolebånd i Becketts novelle *Comment c'est*, hvor hukommelsen er figureret som en stor sæk, der kontinuerligt fyldes og tømmes, et billede, der genkalder Augustins beskrivelse af hukommelsen som bevidsthedens mavesæk, der fortærer og gnasker på erfaringens indtryk.²⁶ Grundlæggende kan vi kontrastere Becketts fremstilling af den eksternaliserede maskinelle

x Det skal her præciseres, at hvor de maskinelle metaforer for den psykiske gentagelse tilhører Freuds vokabular, så omtaler Derrida hovedsageligt arkivet og dets gentagelser som ”teknisk” og ”ekstern” (Derrida 2023: 20). Når vi i det følgende beskriver arkivet ud fra maskinens metaforer, så læser vi Freud ind i Derridas tekst.

xi Se hertil særligt Carsten Pallesens teologiske læsning af Beckett i lyset af den kristne bekendelse: *To monologer af Samuel Beckett: Krapp's Last Tape (1957/58) og Not I (1972)*. Se ligeledes Rebecca Comays interview med Atom Egoyan ”Krapp and other matters – An interview with Anton Egoyan” i *Lost in the Archives*.

xii Se hertil Lacans seminar XX: *On Feminine Sexuality: The Limits of Love and Knowledge*.

hukommelse med den anamnesticke, ruminerende erindring, som vi finder hos eksempelvis Marcel Proust i *På sporet af den tabte tid*. Becketts skuespil illustrerer det, som vi med Comay kunne kalde en *senil dialektik*, der er udspændt mellem erindringen af tabet og tabet af erindring.

Derrida fremhæver i tråd med Beckett erindringen og arkivets tekno-videnskabelige forankring. Mediet for arkivering betinger og forandrer arkiveringens proces: ”Nej, det *arkiverende* arkivs tekniske struktur afgør også det *arkiverbare* indholds struktur i selve dets opståen og dets forhold til fremtiden. Arkiveringen producerer begivenheden lige så meget, som den nedskriver den”.²⁷ Arkivet går i en vis forstand *forud* for den historiske begivenhed, idet historien kun gives qua sin indskrivning, opbevaring og lagring i arkivet. Derrida spørger derfor også gennem en retrospektiv science fiction, hvordan psykoanalysens arkiv såvel som dens teori om arkivet ville have set ud, hvis Freud i stedet for papiret havde haft adgang til ”telefonkort hos MCI eller AT&T, til bærbare båndoptagere, computere, printere, faxmaskiner, fjernsyn, telekonferencer og frem for alt elektronisk post”.²⁸ & xiii Alle disse spørgsmål vedrører psykoanalysen, fordi psykoanalysen ikke blot er en hukommelsesteori, men først og fremmest, og måske mest af alt, en *arkivteori*, hvilket vi vil udfolde i det følgende med inddragelse af Derridas afgørende tekst *Freud og skriftens scene*.

III. DET UBEVIDSTE ARKIV

Hukommelse og erindring indtager allerede i psykoanalysens tidligste tekster en central rolle, og spørgsmålet om erindringens funktion i det psykiske gennemtrænger hele psykoanalysens fremgang fra de første studier af hysteri over drømmetydningen og fortrængningen til de metapsykologiske beskrivelser af driften. Freud gennemarbejder i hele sit virke – med en næsten kantiansk stringens – spørgsmålet om erindringens mulighedsbetingelser. Han skriver derfor også, at enhver ”troværdig psykologisk teori må give en forklaring på ”hukommelsen””.²⁹ & xiv

xiii Med fremhævelsen af de forskellige teknologiske maskiners indvirken på tænkningen åbner Derrida for spørgsmålet om teknikken, hvilket griber tilbage til Heideggers berømte tekst af samme navn. Det vil i nærværende tekst føre for langt at forfølge dette tema yderligere, men det skal blot anføres, at dette tema svinger med i Derridas behandling af arkivets tematik.

xiv For en udførlig fremstilling af forholdet mellem Freud og Derrida, og herunder særligt spørgsmålet om erindring og skrift, se første kapitel i Peter Kempes værk *Døden og Maskinen* (Kemp 1981: 7-44).

I *Udkast til en videnskabelig psykologi* fra 1895 forsøger Freud at forklare erindringen under neurologiens naturvidenskabelige fortegn. Freud lancerer her tesen om et "kontakt-net" af "spordannelser", de såkaldte baner (*Bahnung*), samt brydningen af disse baner. Erindringens spordannelse forudsætter en modstand imod det perceptuelle indtryk. Freud distingverer derfor imellem to neuroner: De gennemtrængelige ϕ -neuroner, der ikke yder nogen modstand mod det ydre indtryk og som derfor ikke efterlader noget spor, og ψ -neuronerne, der møder perceptionens pirringskvantitet med kontaktbarrierer (*Kontaktschranken*) og som derfor efterlader et aftryk af pirringen som et spor, hvilket muliggør en repræsentation af hukommelsen (*Möglichkeit, das Gedächtnis darzustellen*). Freud tilskriver kun disse sidste neuroner en egentlig psykisk kvalitet. Erindringen er altså ikke blot et træk ved det psykiske, men er identisk med selve det psykiske system som sådan.³⁰ Hertil tilføjer Freud en afgørende bestemmelse: Erindringen består ikke i disse spors simple genkaldelse, men konstitueres alene gennem den indre differens imellem de enkelte spordannelser.³¹ Differensen, differentieringen, forskellen er altså primær i erindringen såvel som i det psykiske overhoved.

Differentieringens primat betyder ligeledes, at omvejen og udsættelsens logik er primær i det psykiske system, hvilket allerede distinktionen imellem lyst- og realitetsprincippet viser.^{xv} Den forsinkede, udskudte og forskudte realisering af nydelsen viser ifølge Derrida, hvordan en "dødens økonomi"³² altid allerede er virksom i det psykiske, hvorfor Freud også i *Hinsides lystprincippet* kan definere livet som bestående af intet andet end "stadig mere komplicerede omveje til døds-målet".³³ Udsættelsen og differensens virkning materialiserer sig i (erindrings)sporets figur.^{xvi} Livet værner sig mod døden gennem sporets

xv Derrida samler de to sammenhængende betydninger, spatiering (at sætte forskel) og temporalisering (udskyde), af den franske glose *différence* under den polysemiske betegnelse *differance*. Derrida indkredser med denne betegnelse en (ikke)oprindelig produktion af forskelle, der er virksom i enhver betydningsdannelse: "Det, som skrives *differance*, er altså bevægelsen af spil, som, gennem noget, der ikke kun er en aktivitet, "producerer" disse forskelle, disse virkninger af forskelle" (Derrida 2002: 59).

xvi Sporet eller *arke-sporet* er et gennemgående begreb hos Derrida. Arke-sporet udtrykker differensens oprindelige virkning, hvilket destabiliserer enhver tænkning, der forsøger at fastholde et oprindeligt selvnærvær som tænkningens udgangspunkt. Derrida giver følgende beskrivelse af arke-sporet i sit tidlige hovedværk *Om Grammatologi*: "*Sporet er netop den absolutte oprindelse til mening i almindelighed. Hvilket, endnu en gang, betyder, at der ikke er en absolut oprindelse til mening i almindelighed. Sporet er den differeren, som giver anledning til fremtræden og betydning*"

eksternalisering og opbevaring, men samtidig eksponerer sporet endeligheden og dødens virkning i den psykiske struktur. Differensens primat i det psykiske kræver, at vi på radikal vis følger Freuds omvurdering af livet og døden, idet ”*det livløse eksisterede før det levende*”.³⁴ Der er altså ikke tale om, at livet først gives som et selv-identisk nærvær, og sidenhen differeres og udskydes, men at differensen, udskydelsen, endeligheden og døden er selve livets betingelser:

Da differeren ikke er et væsen, da den intet er, *er den ikke livet*, for så vidt væren er bestemt som *ousia*, nærvær, essen/eksistens, substans eller subjekt. Det levende må tænkes som spor, før væren bestemmes som nærvær. Det er på denne ene betingelse, at det kan siges, at livet *er* døden, og at gentagelsen og det, der er hinsides lystprincippet, er oprindeligt givne og givne i og med selve det, de overskrider.³⁵

Alle metafysikkens kategorier, væren, (selv-)nærvær, eksistens og essens, betinges af differensens spordragelse, idet de alle i deres manifestation fortrænger og undertrykker den oprindelige differens. Derrida kan af den grund på paradoksal vis hævde ikke-oprindelsens oprindelighed: ”Derfor må ”oprindelig” læses *under udstregning*, idet man ellers ville aflede differeren fra en oprindelig fylde. Det er ikke-oprindelsen, der er oprindelig”.³⁶ Freuds refleksioner over differens og spor overgår med udgivelsen af *Drømmetydning* fra den neurologiske beskrivelse til skrift-metaforen, hvilket udgør en yderligere tilnærmelse mod arkivets tema.

Med drømmens særegne syntaks beskriver Freud en form for skrift, der ikke er afledt af en forudgående tale, men som i dens uigennemtrængelighed tilnærmer sig hieroglyffen eller det kinesiske ikke-fonetiske skrifttegn. Derrida fremhæver, hvordan drømmen ifølge Freud udgør en art ubevidst ”lønskrift”.³⁷ & xvii Drømmens rebuslignende bogstavelighed angiver en destabilisering og løsrivelse af signifiant’en fra signifié’ens binding. Det ”saussurske” tegn opløses i drømmens bogstavelighed. Lacan kan derfor også fremhæve, hvordan drømmebillederne kun skal fastholdes for ”deres signifiant-værdi, det vil sige for, hvad de gør det muligt at stave af det ”ordsprog”, som

(Derrida 1970: 139).

xvii ”Lønskrift” indgår i Freuds afvisning af den såkaldte ”chiffermetode”, se hertil kapitel 2 i Freuds *Drømmetydning*.

drømmens rebus fremfører”.³⁸ & xviii Drømmen skal læses på bogstavets niveau, hvilket vil sige ikke på indholdets, men formens plan. Drømmeskripten udtrykker ifølge Derrida en ”ureducerbar rent idiomatisk rest”, hvilket vil sige skriftens iboende materialitet.³⁹ Drømmens regression mod primærprocessernes ”tingsforestilling” afmonterer sekundærprocessernes lineære ”ordforestillinger”. Grænsen mellem ”ting” og ”ord” rystes i drømmens billedgåde, hvilket for Derrida understreger talens underordning under skriften: ”Drømmens almene skrift overskrider den fonetiske skrift og sætter således talen på plads. Ligesom hieroglyfferne eller rebussen er stemmen her omgivet, omringet af skrift”.⁴⁰

Drømmeskriptens iboende ikke-betydende idiomatiske rest bevirker, at enhver drøm ifølge Derrida er grundlæggende uoversættelig: ”I denne forstand er signifiant’ens legeme konstituerende for enhver drømmescenes idiom, og drømmen er derfor uoversættelig”.⁴¹ Drømmens horisontale uoversættelighed, fra ord til ord, sprog til sprog, krydses af en vertikal uoversættelighed mellem det psykiske systems forskellige topologiske planer: Det ubevidste, før-bevidste og bevidste. Den bevidste skrift udgør ikke en omskrivning eller en sekundær nedskrift af en andetsteds-nærværende ubevidst skrift, hvilket Freud understreger i afhandlingen *Det ubevidste* fra 1915: ”Vi bemærker i øvrigt, at vi så at sige uforvarende har lagt den antagelse til grund for vor betragtning, at overgangen fra systemet *ubv* til et efterfølgende system ikke sker ved en ny nedskrift, men ved en tilstandsændring, en ændring i besætningen”.⁴² Den ubevidste tekst gives ikke i nærværets modus, det ubevidste lader sig kun kende gennem fraværet i sine spordannelser. Derrida fremhæver derfor også, at den ubevidste tekst ikke består af andet end spor og omskrivninger: ”Den ubevidste tekst er allerede vævet af rene spor, af differenser, hvori forenes mening og kraft, en intetsteds nærværende tekst bestående af arkiver, som *altid allerede* er omskrivninger. Oprindelige genoptryk. Det hele begynder med en reproduktion”.⁴³ Enhver tekst er altid qua tegnets spordannelse underlagt fraværets spektrale virkning. I denne forstand gives der heller ikke noget egentligt nærvær eller noget nærværs fylde i det psykiske.

xviii Skrift-metaforens forrang i den psykoanalytiske teori bliver særlig tydelig i Lacans videreførelse af psykoanalysen under inddragelse af den strukturelle lingvistik. Det ser vi særligt i Lacans fortolkning af Freuds primærprocesser, forskydning og fortætning, som de sproglige figurerer metonymi og metafor, der igen tilsvare henholdsvis begæret og symptomets struktur. Se hertil Lacans tekst *Bogstavets instans i det ubevidste*.

Nærværet gives ifølge Derrida kun retroaktivt som en rekonstruktion, der er funderet i en fortrængning af fraværet.

Hvis *Drømmetydning* fremhæver skriftmetaforen, så forenes skriften med maskinens tematik i den for skriften og arkivet måske mest afgørende tekst i den freudske kanon, nemlig *Notits om "den magiske blok"* fra 1925. Det psykiske apparat er ikke længere blot en skrift, men en skrivemaskine. Psyken indfattes i en maskine, og skriften materialiserer det psykiske system. I notitsen forenes to uforenelige træk ved det psykiske apparat: Apparatet må på en og samme tid kunne registrere nye perceptioner og samtidig opbevare disse med henblik på genkaldelse. Disse to funktioner udelukker nu gensidigt hinanden, idet perceptionssystemet ikke samtidigt kan modtage og genkalde. Perception og erindring udelukker hinanden, hvorfor de forskydes til to forskellige, men sammenhængende, systemer. Allerede i *Udkast* noterer Freud sig umuligheden af, at et maskinelte apparat, en yderepræsentation, vil kunne udtænke noget så kompliceret på forhånd.⁴⁴ Freud har altså længe, men uden held, søgt efter en maskinel model for erindringen, for hvor papiret opbevarer ubegrænset, men overfyldes, så kan tavlens modtagelighed altid genoprettes, men kun ved absolut sletning.

Med opdagelsen af "den magiske skriveblok" forenes og indfries disse to modsætninger imidlertid i én ydrerepræsentation, idet "den både kan levere en altid modtagelig flade og varige spor af de modtagne optegnelser".⁴⁵ Skriveblokken formår altså både at opbevare varige spor af en begivenheds indtryk og samtidig friholde sin modtagelsesflade for nye indtryk. Skriveblokken kan opbevare og huske uden derved at blokere for nye indtryk. "Den magiske skriveblok" består nederst af en voksplade, hvorover der ligger et tyndt vokspapir. Øverst dækker en gennemsigtig celluloidplade vokspapiret. Når man skriver på celluloidpladen, så frembringes en synlig skrift, idet vokspapiret og vokstavlen let berører hinanden. Skriveblokken er indrettet således, at man ved at føre arket ud og ind af dets ramme kan skille vokspapiret fra vokspladen, hvorved skriften bliver usynlig og overfladen igen modtagelig for nye indtryk. Det særegne ved skriveblokken er, at man ved forsigtigt at løfte vokspapiret af stadig kan se den forhenværende skrift, der er blevet opbevaret som et spor i den underliggende voksplade.⁴⁶ Analogien til det psykiske apparat står klar for Freud. Celluloidpladen udgør et "parrings skjold", der beskytter det skrøbelige vokspapir, som tilsvarende det egentligt parringsmodtagende lag, hvilket vil sige systemet *p-bv*. Vokspladen, der udgør det nederste lag, svarer

her til det ubevidste, hvorfor Freud kan opstille den samlede analogi: "Ikke desto mindre synes jeg nu ikke, at det er alt for dristigt at sammenligne dækbladet, der består af celluloid og vokspapir, med systemet *p-bv* og dets parringsskjold, vokstavlen med det ubevidste bagved, skriftens tilsynskomst og forsvinden med bevidsthedens opblussen og hendøen ved perceptionen".⁴⁷ For Derrida fremviser skriveblokken en fundamental omvendning af det umiddelbare forhold mellem erindring og perception, idet det perciperede kun gives retroaktivt gennem erindringens spordragelse: "Skriften supplerer perceptionen, endnu inden denne kommer til syne for sig selv. "Erindringen" eller skriften er det, der åbner selve denne tilsynskomst. Det "perciperede" lader sig kun læse i datid, under perceptionens flade og efter perceptionen".⁴⁸ Skriveblokken forener altså asymmetrien mellem perception og erindring, idet perceptionen først fremstår og bliver, hvad den er, ved dens inskription i erindringen. Skriften går forud for ethvert nærvær. Men skriveblokken viser os ifølge Freud ikke kun erindringsskriftens rumlighed, dens spatiering, men tillige dens tidslighed, temporalisering:

Jeg lod altså de afbrydelser, der ved den magiske blok sker udefra, komme i stand gennem innervationsstrømmens diskontinuitet, og i stedet for en virkelig kontaktophævelse antog jeg en periodisk ophævelse af perceptionssystemets modtagelighed for spænding. Jeg formodede endvidere, at denne diskontinuerlige arbejdsmåde ved systemet *p-bv* ligger til grund for tidsforestillingens opståen.⁴⁹

Den psykiske erindringskrift artikulerer tiden som tegnets spatiering, en diskontinueret tid, der er underlagt udsættelsens gestus, idet den ifølge Derrida løber horisontalt fra tegn til tegn, men ligeledes vertikalt mellem de enkelte psykiske topografiske lag: "Tidsligheden som spatiering bliver ikke blot den horisontale diskontinuitet i tegnets kæde, men skriften som afbrydelse og genetablering af kontakten mellem de i forskellige dybder beliggende psykiske lag, selve det psykiske arbejdes så heterogene stof".⁵⁰ Det ubevidstes ikke-tid materialiserer sig i skriften som en afbrydelse af bevidsthedens kontinuerlige tidsforståelse. Skriften indeholder i den forstand traumets retroaktive tidslighed. Den diskontinuerede tid, der gennemløber skriftmaskinens inskriptioner og grafemer, udtrykker ifølge Derrida endeligheden, dødens, virksomhed i det psykiske: "Maskinen – og altså repræsentationen – betegner døden og endeligheden *i* det psykiske".⁵¹ Psykens

maskinelle træk udgør et vedblivende spil mellem liv og død, hvilket skriftens udsættelse og omvej materialiserer i skriveblokkens analogi. Åbningsscenen til Shakespeares *Hamlet* illustrerer grundlæggende disse forbindelser mellem erindring, skrift og den diskontinuerte tid, der samler sig i genfærdets figur, hvilket leder os tilbage mod arkivet og vores afsluttende spørgsmål om forholdet mellem spektralitet og messianicitet.

IV. SPEKTRALITET OG MESSIANICITET

Ifølge den tyske teolog Günter Bader finder vi i vores tid en grundlæggende omvendning af det teologiske tankepalindrom ”ånd og bogstav”. Hvor traditionen har underordnet det døde bogstav under den levende ånd, bryder bogstavet nu fri i et anti-hermeneutisk kontrastød i en bevægelse mod ”bogstav og ånd”.⁵² Det levende ord, talen, underordnes det døde bogstav, skriften. Det er præcis den omvendning, psykoanalysen lader os tænke, idet den med Lacans ord viser os ”bogstavets instans i det ubevidste”. Det bogstav, der ikke må eller kan tænkes som andet end bogstaveligt, udgør ifølge Lacan ”det materielle grundlag, som den konkrete diskurs henter i sproget”.⁵³ Med psykoanalysens bogstavelige bogstav tilnærmer vi os den ulæselige rest, der svinger med i enhver læselig tekst, hvorfor Bader også har fremstillet følgende formulering af det spekulative bogstav: ”Nicht dass er gelesen werden kann, sondern gelesen werden will: das ist die Definition des buchstäblichen Buchstabens”.⁵⁴ Det bogstavelige bogstav *kan* ikke læses, men det *vil* læses. Bogstavet *eksisterer* ikke, men det *insisterer*. Bogstavets materielle bogstavelighed forskyder det fra ontologiens sikre rammer gennem en regression mod det *præ-ontologiske*, der ifølge Lacan karakteriserer det ubevidste som sådan,⁵⁵ og som Freud indfanger i sin bestemmelse af det ubevidstes manglende hensyn til *realiteten*.⁵⁶ Det ubevidste bogstav tilhører det, der endnu ikke er realiseret, og dets betydning er i denne forstand spektral og virtuel. Psykoanalysen indskriver derfor sit bogstav i afgrunden mellem det præ-ontologiske og ontologiske, mellem ikke-væren og væren.

Når vi på den måde skærper blikket og følger bogstavet mod dets mest bogstavelige register, så bliver vi igen mødt af omvendningens stød. Således (gen)finder vi åndens figur, men nu som enhver betydnings indre spektralitet. Ved at gå omvejen over det dræbende bogstav genfinder vi ånden i den spektrale merbetydning, der klæber sig til bogstavet, dvs. ikke den levende ånd, men den ånd, der er levende død. Bogstavet påkalder i sin relation til endeligheden og

døden genfærdets spektrale ånd. Det ser vi allerede i formuleringen ”det bogstavelige bogstav”, der netop fra starten er hjem søgt af for-doblingens gestus. Bogstavet overskrider sig selv i sin bogstavelighed, hvilket åbner for genfærdets spektrale logik. Bogstaveligheden gives kun som genfærdets nærværende fravær. Arkivet som det sted, der indsamler og indrammer tegn og bogstaver, kan af den grund heller ikke undsige sig genfærdet. Der gives ifølge Derrida intet arkiv uden genfærd: ”Arkivets struktur er *spektral*. Og det er den *a priori*: hverken tilstedeværende eller fraværende ”i kød og blod”, hverken synlig eller usynlig, et spor, der altid fører tilbage til en anden, hvis blik ikke kan mødes, lige så lidt som Hamlets faders blik, takket være visirets mulighed”.⁵⁷ I vores granskning af historien påkalder vi os genfærdets stemmer, der taler fra et ”sted”, arkivets ”sted”, imellem fravær og nærvær. Derrida har i sit værk *Specters of Marx* på rammende vis indfanget disse relationer i neologismen ”*hauntology*”, der netop udgør en ”logic of haunting”.⁵⁸ *Hauntologi* markerer en åbning af afgrunden, den afgrundsdybe differens mellem fravær og nærvær, ikke-væren og væren, hvorigennem genfærdet taler. Genfærdet udtrykker den ureducerbare relation til det andet, der problematiserer enhver simpel oprindelse og ethvert begrebs selv-identitet. Herved forskydes genfærdet fra fortiden mod fremtiden, og spektraliteten antager en messiansk kvalitet, hvilket bringer os til Derridas måske mest radikale tese om arkivet.

Arkivet er for Derrida ikke et spørgsmål om fortiden, ikke et spørgsmål om at genetablere oprindelsen, men arkivet indeholder i sin struktur et løfte om fremtiden: ”Arkivet har altid været et løfte, og som alle løfter, et løfte om fremtiden”.⁵⁹ Løftets overskudslogik, der implicerer ur-affirmationens *ja*, der går forud for enhver dikotomi mellem ja og nej, er indskrevet i arkivets struktur.^{xix} Derrida fremhæver allerede i sin tekst *Ulysses Gramophone* fra 1984 denne forbindelse mellem erindring og løfte:

We cannot say *yes* without promising to confirm it and to remember it, to keep it safe, countersigned in another *yes*, without promise and memory, without the promise of memory. [...] The memory of a promise initiates the circle of appropriation, with all the risks of technical repetition, of automatized

xix For en udførlig behandling af forholdet mellem negativitet og ur-affirmation i et teologisk-filosofisk perspektiv, se særligt Carsten Pallesens *Handlen og Væren: Paul Ricæurs polytetiske refleksionsteori*, s. 169-209.

archives, of gramophony, of simulacrum, of wandering deprived of an address and destination. A yes must entrust itself to memory.⁶⁰

Derridas dekonstruktion åbner dette felt mellem erindring og løfte, idet disse gensidigt påkalder hinanden, hvorved ethvert nærværs selvcentrering forstyrres. Arkivet er netop det medie, hvori løftet indskriver sin virkning. På den måde er arkivets tekniske og maskinelle gentagelse indskrevet i det ”oprindelige” *ja*, der drives udover sig selv i sin fordobling som *ja, ja*. Arkivets affirmation er ”intet andet end affirmationen af affirmationen, ”ja” til det oprindelige ”ja”, den indledende forpligtelse i form af et løfte eller en forventning, der *a priori* giver pant i fremtiden”.⁶¹ Dette er ifølge Derrida enhver affirmations *gramo-foniske* effekt, idet ethvert *ja* rummer erindringens affirmation: ”The affirmation of the *yes* is the affirmation of memory. *Yes* must preserve itself, and thus reiterate itself, archive its voice in order to allow it once again to be heard. This is what I call the gramophone effect. *Yes* gramophones itself and telegraphones itself, *a priori*”.⁶² Løftet igangsætter en anamnestic rystelse, der genindskrives i arkivets hypomnetiske struktur. Med denne palindromiske forbindelse, erindring og løfte – løfte og erindring, mærker vi tankepalindromets kræft, der driver sproget ud over sig selv mod sproget *i* sproget. Når erindringen udtales, så mødes vi af en anden stemme, den andens stemme, der møder os med løftets affirmation, og ligeledes omvendt.^{xx} Palindromet bevæger sig i begge læseretninger, således også fra fortiden mod fremtiden, og med arkivet fra fremtiden mod fortiden.

Arkivets lukning, dets afgrænsning i tegn, arkivalier, grafemer og bogstaver modarbejdes ifølge Derrida af en ureducerbar åbning mod fremtiden: ”Arkivaren producerer arkivet, og derfor lukker det

xx Jf. Baders præcise udfoldelse af tankepalindromet: ”Das Palindrom fordert über den Spiegel hinaus, dass das Zweite im Ersten bereits enthalten ist, mehr noch: Allein schon im bloßen Vorwärts geschieht das Rückwärts und folgt ihm nicht erst in einem zweiten Akt nach. Also spreche ich hin, und indem ich dies tue und nichts als dies, spricht auch schon in meinem Sprechen ein anderer Sprecher zurück. Das Gedankenpalindrom ‚Du bist mein‘, das in ‚Ich bin dein‘ lesbar wird, wäre gründlich missverstanden, wenn es nur aus meinem Munde käme. Zwar kommt es aus diesem, aus welchem auch sonst, aber es wäre kein Gedankenpalindrom und hätte nichts von dessen zwingender Umkehr, wenn es nicht aus dem Mund des Anderen käme. Also ist es Mund im Munde, Sprache in der Sprache; durch und im Vorwärtssprechen eliziert es das Rückwärtssprechen, *Avant* und *Retour*” (Bader 2023: 106).

sig aldrig. Det åbnes fra fremtiden”.⁶³ Fremtidens uendelighed er indskrevet i arkivets endelighed. I dette paradoksale træk identificerer Derrida en messiansk impuls i arkivets struktur: ”En spektral messianicitet virker på arkivets begreb og binder det – som religionen, som historien, som selve videnskaben – til en meget singular erfaring af løftet. Og vi er aldrig langt fra Freud, når vi siger sådan”.^{64 xxi} En spektral messianicitet blæser fra det bibelske ørkenstøv gennem arkivets støvede arkivalier. Arkivet forbereder i sin afgrænsning begivenhedens sted. Arkivets tematik udspiller sig på den måde for Derrida i en dobbeltbetydning af ordet *begivenhed*, der på en og samme tid henviser til den konkrete historiske begivenhed, som arkivet producerer og opbevarer, og til en ren (eller uren) fremtid forstået som en udtømt strukturåbning. I dette dobbeltspil udvirkes arkivets messianske potentiale, hvilket indfanges i Derridas betegnelse *l'avenir* (”det kommende” eller ”det, som kommer”), der forskyder fremtiden fra nutidens greb mod begivenhedens kommen, idet begivenheden ikke rummer andet end den affirmation, der er indskrevet i ethvert løfte eller håb.⁶⁵ Denne åbning går forud for enhver konkret bestemmelig fremtid, idet forudsætningen for, at det, der skal komme, som forbliver i den ubestemte åbenhed, ikke kun er ”at det ikke er kendt, men at det ikke er *erkendeligt som sådan*”.⁶⁶ Det kommende udgør en ren virtuel (eller ubevidst?) kræft i arkivet, der løsner arkivet fra enhver konkret referentialitet: ”Det drejer sig om dette kommende performativ, hvis arkiv ikke længere har nogen forbindelse til registreringen af det, der er, til tilstedeværelsen af det, der er, eller *faktisk* vil have været til stede. Jeg kalder dette det *messianske*, og jeg adskiller det radikalt fra enhver messianisme”.⁶⁷

xxi Derrida udvikler sit begreb om messianicitet i forlængelse af Benjamins *svage messianisme*, som han udvikler i sine teser *Om historiebegrebet*. Her udlægger Benjamin en revolutionær temporalitet, en ”tidens fylde”, der sprænger historiens konforme ”homogene og tomme tid” (Benjamin 1998: 168). Ifølge Benjamin udvirkes denne sprængning af historiens kontinuum gennem en historisk materialisme, der har ”taget teologien [...] i sin tjeneste” (Benjamin 1998: 159). Den historiske materialisme opfatter ifølge Benjamin ikke historien som blot empiriske begivenheder, der kan kortlægges, men den historiske materialisme søger at tilvejebringe ”en enestående erfaring” med historien (Benjamin 1998: 169), hvori vi finder ”tegnet på begivenhedernes messianske tilstand, eller med andre ord: tegnet på en revolutionær chance i kampen for den undertrykte fortid” (Benjamin 1998: 170). Det messianske udgør den revolutionære chance, der indgyder nutiden med ”splinter af det messianske” (Benjamin 1998: 171), idet vi stilles til ansvar over for fortiden såvel som fremtiden. Derrida viderefører således Benjamins sammentænkning af historie, messianisme og retfærdighed i sit begreb om messianicitet.

Det messianske udgør altså ifølge Derrida en ureducerbar åbning af fremtiden, en åbning, der rummer et løfte om retfærdighed. Det messianske er: "The coming of the other, the absolute and unpredictable singularity of the *arrivant as justice*".⁶⁸ I den forstand er der også tale om en udtømmning af enhver messiansk forestillings konkrete indhold. På den måde fremskriver Derrida en messianicitet *uden* messianisme, hvilket vil sige at messianiciteten løsrives fra ethvert partikulært indhold og enhver konkret religiøs (jødisk, kristen eller islamisk) forestilling om en messias. Ved på den måde at gennemgå en "desertification", fritlægges messianismens radikale potentiale.⁶⁹ Messianiciteten er for Derrida en ren form, der udtrykker en generaliseret erfaringsstruktur, hvilket vil sige vores ureducerbare forhold til den anden. I den relation, der går forud for enhver identitet, finder vi en minimal formulering af dekonstruktionens gestus: "Well, what remains irreducible to any deconstruction, what remains as undeconstructible as the possibility itself of deconstruction is, perhaps, a certain experience of the emancipatory promise; it is perhaps even the formality of a structural messianism, a messianism without religion, even a messianic without messianism".⁷⁰ Når vi således betragter arkivet i lyset af messianicitetens åbning, så fremstår arkivets begreb som *retfærdighed*. Derridas retfærdighedsbegreb strækker sig udover nærværets grænse, idet den spektrale retfærdighed bevæger sig fra den messianske fremtid tilbage mod fortidens ånder. Retfærdigheden udgør en "*politics of memory, of inheritance, and of generations*", idet retfærdigheden åbner sig mod "the ghosts of those who are not yet born or who are already dead, be they victims of wars, political or other kinds of violence, nationalist, racist, colonialist, sexist, or other kinds of exterminations, victims of the oppressions of capitalist imperialism or any of the forms of totalitarianism".⁷¹ Når vi gennemsøger historiens arkiver, påkalder vi os disse ånder, idet vi giver stemme til fortidens (og fremtidens) genfærd, vi udøver en retfærdighed overfor den anden, den, der *har været*, og den, der *endnu ikke er*. At varetage denne samtale med ånder og genfærd er "*erindringens historicitet og forpligtelse*" og "*arkivets forpligtelse*".⁷² Retfærdighed er vedblivende at vedholde åbningen mod den anden. Med arkivet spænder vi strengen mod fortidens stemmer for at rette pilen mod fremtidens kommen, og imellem disse to poler findes kun arkivets svævende afgrund.

1	Derrida 2023: 3	58	Derrida 1994: 10
2	Ibid.: 4	59	Derrida 2023: 27
3	Ibid.	60	Derrida 1998: 304-305
4	Ibid.: 5-6	61	Derrida 2023: 107
5	Ibid.: 6	62	Derrida 1992: 276
6	Ibid.	63	Derrida 2023: 98
7	Ibid.	64	Ibid.: 52
8	Ibid.: 11	65	Ibid.: 98-99
9	Ibid.: 7	66	Ibid.: 103
10	Ibid.: 8	67	Ibid.
11	Ibid.: 9	68	Derrida 1994: 33
12	Ibid.: 18	69	Ibid.: 210
13	Ibid.: 130	70	Ibid.: 74
14	Ibid.: 17	71	Ibid.: xviii
15	Ibid.: 18	72	Ibid.: 108
16	Bader 2023: 118		
17	Derrida 2023: 16		
18	Ibid.		
19	Freud 2020a: 176		
20	Lacan 1991: 326		
21	Derrida 2023: 17		
22	Ibid.: 130		
23	Freud 2020b: 30		
24	Comay 2015: 247		
25	Freud 2020a: 184		
26	Augustin 2019: 213		
27	Derrida 2023: 25		
28	Ibid.: 24		
29	Freud 1980: 21		
30	Ibid.: 15-23		
31	Ibid.: 23		
32	Derrida 1977: 232		
33	Freud 2020b: 47		
34	Ibid.: 46		
35	Derrida 1977: 233		
36	Ibid.: 234		
37	Freud 1974: 89		
38	Lacan 1973: 98		
39	Derrida 1977: 242		
40	Ibid.: 255		
41	Ibid.: 244		
42	Freud 2020a: 179		
43	Derrida 1977: 246		
44	Freud 1980: 21		
45	Freud 2020b: 208		
46	Ibid.: 208-209		
47	Ibid.: 210		
48	Derrida 1977: 264		
49	Freud 2020b: 211		
50	Derrida 1977: 265		
51	Ibid.: 269		
52	Bader 2013: 132		
53	Lacan 1973: 83		
54	Bader 2019: 76		
55	Lacan 2004: 29		
56	Freud 2020a: 184		
57	Derrida 2023: 121		

LITTERATUR

- Augustin: *Augustins Bekendelser*, overs. Torben Damsholt, Visdoms Bøgerne 2019
- Bader, Günter: "Spirit and Letter - Letter and Spirit in Schleiermacher's Speeches "On Religion"", i: *The Spirit and the Letter - A Tradition and a Reversal*, Bloomsbury T&T Clark 2013
- Bader, Günter: *Lesekunst - Eine Theologie des Lesens*, Mohr Siebeck 2019
- Bader, Günter: "Gedenken Christi - Christi Gedenken", i: *Der Zweite - Christus denken*, Mohr Siebeck 2023
- Benjamin, Walter; "Jeg pakker mit bibliotek ud", i: *Kulturkritiske essays*, overs. Peter Madsen og Jørgen Holmgaard, Gyldendal 1998
- Benjamin, Walter: "Om historiebegrebet", i: *Kulturkritiske essays*, overs. Peter Madsen og Jørgen Holmgaard, Gyldendal 1998
- Comay, Rebecca: *Lost in the Archives*, Alphabet City 2002
- Comay, Rebecca: "Resistance and Repetition: Freud and Hegel", i: *Research in phenomenology*, nr. 45, 2015
- Comay, Rebecca: "Senile Dialectic", i: *Beckett and Dialectic: Be it Something or Nothing*, red. Eva Heubach, Bloomsbury Academic 2021
- Clayton, Crockett: *Interstices of the Sublime: Theology and Psychoanalytic Theory*, Fordham University press 2007
- Derrida, Jacques: *Om Grammatologi*, overs. Per Aage Brandt, Arena, 1970
- Derrida, Jacques: "Freud og skriftens scene", i: *Psykoanalyse, litteratur, teksteori: Tradition og perspektiver*, red. Jørgen Dines Johansen, overs. Per Aage Brandt, Borgens Forlag 1977
- Derrida, Jacques: "Plato's Pharmacy", i: *Dissemination*, overs. Barbara Johnson, University of Chicago Press 1981
- Derrida, Jacques: "Ulysses Gramophone: Hear say yes in Joyce", i: *Acts of Literature*, overs. Tina Kendall, Routledge 1992
- Derrida, Jacques: *Specters of Marx*, overs. Peggy Kamuf, Routledge 1994
- Derrida, Jacques: *Differance*, overs. Søren Gosvig Olesen, Det lille Forlag 2002
- Derrida, Jacques: *Arkivfeber: Et freudiansk indtryk*, overs. Frederik-Emil Friis Jakobson, Aleatorik 2023
- Freud, Sigmund: *Drømmetydningen 1-2*, overs. Mogens Boisen, Hans Reitzel 1974
- Freud, Sigmund: *Udkast til en videnskabelig psykologi - "Entwurf"*, 1895, Hans Reitzel 1980
- Freud, Sigmund: *Psykoanalysen i grundtræk*, overs. Bjørn Nake, Det lille forlag 2001.
- Freud, Sigmund: "Det ubevidste", i: *Metapsykologi 1*, overs. Ole Andkjær Olsen, Børge Kjær og Simon Køppe, Hans Reitzels Forlag 2020a
- Freud, Sigmund: "Hinsides lystprincippet", i: *Metapsykologi 2*, overs. Ole Andkjær Olsen, Børge Kjær og Simon Køppe, Hans Reitzels Forlag 2020b
- Freud, Sigmund: "Notits om den "magiske blok"", i: *Metapsykologi 2*, overs. Ole Andkjær Olsen, Børge Kjær og Simon Køppe, Hans Reitzels Forlag 2020b.
- Hegel, G. W. F.: *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften*, bd. 3, Suhrkamp 1986
- Heidegger, Marting: *Spørgsmålet om tekni-ken - og andre skrifter*, overs. Jesper Goll, Gyldendal 1999
- Kemp, Peter: *Døden og Maskinen: Introduktion til Derrida*, Rhodos 1981
- Lacan, Jacques: "Bogstavets instans i det ubevidste", i: *Det ubevidste sprog: Psykoanalytiske skrifter*, overs. Per Aage Brandt, Michael Buchwald, Britta Kragh, Ole Andkjær Olsen og Jørgen Mønster Pedersen, Rhodos Forlag 1973
- Lacan, Jacques: *SeminarXX: On Feminine Sexuality - The Limits Of Love And Knowledge 1972-1973*, overs. Bruce Fink, W.W. Norton & Company 1998
- Lacan, Jacques: *The Four Fundamental Concepts of Psycho-analysis*, overs. Alan Sheridan, Karnac 2004
- Pallesen, Carsten: *Handlen og Væren: Paul Ricæurs polytetiske refleksionsteori*, Publikationer fra Det Teologiske Fakultet, København 2009

Pallesen, Carsten: "To monologer af Samuel Beckett", i: *Arken*, nr. 168, 2021
Riccœur, Paul: *Freud & Philosophy: An Essay on Interpretation*, overs. Denis Savage, Yale University Press 1970